

Pogled na teoretična razmišljanja in praktične izkušnje v zvezi z rabo poligrafa pri pojasnjevanju kaznivih dejanj

Hajrija Sijerčić-Čolić*

Članek prikazuje razsežnost problematike v zvezi s poligrafskim testiranjem in uporabo tako zbranih spoznanj o kaznivem dejanju in njegovem storilcu. Pri tem se avtorica opira zlasti na novejša, predvsem nemške in ameriške teoretične razprave ter na sodne odločbe, ki v zadnjih letih zbijajo pozornost strokovnih krogov. Tak pristop je nujen, ker je ravno v zvezi s poligrafom veliko utemeljevanja za in proti njegovi uporabi. V tem smislu je opozorjeno na dejstvo, da je danes, ne glede na široko in stalno uporabo poligrafskega testa pri pojasnjevanju kaznivih dejanj, več nasprotujočih si stališč kot enotnih mnenj.

Ključne besede: poligraf, policija, kazenski postopek, teorija, sodna praksa, zasliševanje

UDK: 343.985.3:343.144

1. Uvod

V boju zoper kriminal so v rabi najrazličnejša sredstva in metode, ki pomenijo vključevanje naravoslovnih in tehničnih znanosti v odkrivanje kaznivih dejanj. Med temi sredstvi ima posebno mesto poligraf, za katerega lahko rečemo, da je predmet pogostih razprav v kazenski procesni teoriji in praksi zadnjih desetletij. Dosedanja uporaba te naprave pa tudi izkušnje z njo zastavljajo namreč doktrini in praksi zapletena vprašanja, zlasti glede zanesljivosti poligrafa pri ugotavljanju resnice o storjenem kaznivem dejanju, kakor tudi v zvezi z njegovim odnosom do temeljnih načel kazenskega postopka. Poenostavljeno rečeno, obravnavanje izpraševanja osumljenca oz. zasliševanja priče¹ z uporabo poligrafa je usmerjeno k analiziranju prispevka te metode pri pojasnjevanju kriminalnega dogodka ter k razpravi o njeni pravni dovoljenosti. V tem smislu bomo v nadaljevanju poskusili podrobneje preučiti problematiko uporabe poligrafa v predkazenskem in kazenskem postopku. Razprava je toliko bolj aktualna in zanimiva, če upoštevamo, da Predlog zakona o javni varnosti predvideva — v okviru pravic in dolžnosti policista pri izvrševanju njegovih nalog — **poligrafsko testiranje**.²

2. Zgodovinski pregled uporabe poligrafa ter novejša spoznanja v zvezi s poligrafsko tehniko in poligrafskim testiranjem

Za namen tega pisanja bo dovolj, če na kratko osvetlimo ravnokar naštetá vprašanja.³

* Hajrija Sijerčić-Čolić, magister pravnih znanosti, asistentka na Pravni fakulteti v Sarajevu, štipendistka Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije, začasno na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

¹ Čeprav se težišče uporabe sodobnih znanstvenih dosežkov v prvi vrsti nanaša na pridobivanje obdolženčeve izpovedbe, je zanimivo povezati to vprašanje z najpogostejšim dokaznim sredstvom v kazenskem postopku.

² 26. čl. 3. odst. Predlog . . . , Poročevalec, 1994 št. 39

³ Hkrati naj spomnimo, da je literatura o le-teh močno pridobila na obsegu in da jih je kakovostno oz. temeljito tudi preučila.

Ne moremo preprosto reči, brez dodatnih pojasnil, da je uporaba določenih naprav pri odkrivanju neiskrenih izjav pridobitev sodobnega časa. Že dolgo je namreč znano, da človek, medtem ko laže, doživlja notranje in zunanje spremembe⁴. Okoliščina, da sporočanje neresnice, s simptomatskega vidika, spremlja vrsta emocionalnih in fizioloških pojavov, je pomenila močno spodbudo za psihološko-medicinske poskuse in raziskovanja v zvezi s konstruiranjem, kasneje pa tudi z izpopolnjevanjem naprav, ki so sposobne zapisovati te spremembe.⁵ Prva desetletja 20. stoletja so izredno pomembna zaradi pionirskih dosežkov pri izdelavi poligrafa, ker so tedaj storili tudi konkretne korake k temu, da so različne tehnike, ki so jih do tedaj uporabljali za merjenje fizioloških in čustvenih odzivov, združili v napravi, ki bi jih simultano zapisovala⁶. Za sodoben poligrafski aparat danes trdijo, da je v funkcionalno-tehničnem smislu odličen in da je plod najnovejših dosežkov na področju elektronike.⁷

Ideja, da bi spoznanja naravoslovnih in tehničnih znanosti uporabljali pri preiskovanju kaznivih dejanj, se je torej uresničila v izdelavi poligrafa, katerega sestavni deli najpogosteje merijo: dihanje, krvni pritisk in utrip ter psihogalvanske reflekse izpraševanca. Za naštete parametre trdijo, da so najbolj zanesljivi kazalci čustvenega stanja. Iz tega vidika ocenjujejo poligraf kot najbolj zanesljivo sredstvo, s katerim je mogoče posredno ugotoviti, ali je neka izjava resnična ali ne.⁸

⁴ Sodobne elektronske naprave, ki jih uporabljajo za preverjanje izpovedb na čustveni bazi, niso nič drugega kot izpopolnjene medicinske in psihološke metode, ki so jih uporabljali že pred več sto ali tisoč leti. Roso, str. 15.

⁵ Zgodovinsko gledano, štejejo, da je prvi uporabil inštrument (t. i. hydrosphygmograph) za odkrivanje laži Cesare Lombroso leta 1895. Več o tem Nardini, str. 239.

⁶ O tem, kako je bil narejen prvi poligraf ter o njegovem razvoju v tehničnem smislu gl. Nardini, str. 239—240; Weiner/Hess, str. 461; Roso, str. 19 itd.

⁷ Nardini, str. 240.

⁸ V novejšem času so nastali tudi drugi inštrumenti, ki temeljijo na zapisovanju in merjenju določenih odzivov organizma, npr. stresnih manifestacij v človeškem glasu. O oni izmed takih naprav, ki se je imeno-

Ko govorimo o poligrafu, moramo takoj pripomniti, da obstaja veliko poligrafskih tehnik z različno poimenovanimi in hkrati skupnimi lastnostmi.⁹ Vsak poligrafski test je v bistvu instrumentalno merjenje fizioloških odgovorov izpraševanca na vrsto vnaprej pripravljenih vprašanj. Bistvene razlike med različnimi poligrafskimi tehnikami se kažejo v posebnostih t. i. predtestnega razgovora, v strukturi vprašanj in v ocenjevanju dobljenih podatkov.

Danes lahko govorimo o dveh načinih poligrafskega testiranja — o metodi poznavanja obremenilnih dejstev (the guilty knowledge test — GKT) in o testu s kontrolnimi vprašanji (the control question test — CQT). Prvo skupino testov uporabljajo v primerih, ko podrobnosti kaznivega dejanja niso prišle v javnost in ko želijo odkriti podatke o skritih (zatajenih) dejstvih. Raziskave kažejo, da ta metoda temelji na spoznanju, da je storilec močno čustveno razburjen ravno po neresničnem odgovoru na kritično vprašanje, ki je vsebovano v testu skupaj z drugimi sorodnimi vprašanji.¹⁰ Za razliko od te tehnike pa uporabljajo metodo s kontaktnimi vprašanji tedaj, ko so okoliščine kaznivega dejanja osumljeni osebi znane. Ta vrsta poligrafskih testov temelji na zastavljanju neposrednih vprašanj o okoliščinah dejanja, ki ga preiskujejo, in to v nizu z drugimi, praviloma nepomembnimi vprašanji.¹¹

vala psychological stress evaluator (PSE) gl. Swanson et al., str. 195-196; Roso, str. 32-36; Holliven et al., str. 201-213.

⁹ Za nadaljnje pisanje smo iz množice razprav izločili npr. Honts/Perry, str. 462-468; Roso, str. 152-177; Eisenberg, str. 121-122.

¹⁰ Ta test, ki ga imenujejo tudi »metoda vrhunca napetosti« (the peak of tension test — POT), je natančno opisan v literaturi, v laboratorijih ga sistematično preučujejo in široko uporabljajo v praksi. To lahko trdimo tudi za poligrafsko prakso na območju nekdanje Jugoslavije. Zanimiva je ugotovitev, da to obliko poligrafskega testiranja skorajda nikoli ne uporabljajo v ZDA, kjer veliko pomembnih informacij o kaznivem dejanju odkrijejo sredstva javnega obveščanja. Po Honts/Perry, str. 359.

¹¹ To obliko poligrafskega testiranja najpogosteje uporabljajo v ameriški policijski praksi in pomeni eno od dveh skupin testov, ki sodijo pod enoten naziv: test za odkrivanje prevare (the detection of deception test). V čem je razlika? Poenostavljeno rečeno, v vprašanjih, ki so uvrščena v konkretni poligrafski test. Tako je časovno najprej nastal t. i. relevantno-irelevantni test, ki je primerjal relevantna vprašanja z nerelevantnimi ali neutralnimi. Nadaljnje izpopolnjevanje te metode se je kazalo v povezovanju že omenjenega testa s kontrolnimi vprašanji (CQT). Poudariti moramo, da je točnost omenjenega testa predmet pogostih polemičnih razprav v znanstveni literaturi. Vendar pa je mogoče ugotoviti, da uživa ta test večjo naklonjenost kot prej omenjeni relevantno-irelevantni test. Več o tem gl. Honts/Perry, str. 359-362.

3. Zanesljivost rezultatov, ugotovljenih s poligrafom

Za poligraf je torej značilno, da ugotavlja psihofiziološke spremembe, ki so posledica izpraševanja oz. zasliševanja s to napravo, oz. ki so odziv odgovarjanja na po določenih pravilih izbrana in zastavljena vprašanja. In drugič, za to napravo stoji človek, katerega naloga je razložiti ugotovljene reakcije, t. j. oceniti, na katera od zastavljenih vprašanj so bili dani resnični, na katera pa lažni odgovori. Ravno ta vidik poligrafskega testiranja odpira vprašanje zanesljivosti in točnosti tega sredstva, vprašanje, ki ga je terba opredeliti glede na znanstveno utemeljenost in praktično uporabnost poligrafa.¹²

Veliko zanimanje strokovne literature za te probleme pojasnjujejo s tem, da poudarjajo, da je ena in druga vrednost poligrafskega testa nujna pri vrednotenju prispevka poligrafa v postopku pojasnjevanja kaznivega dejanja.¹³ Hkrati nasprotujoča si mnenja še naprej spremljajo razvoj ocenjevanja simptomatske vrednosti poligrafskih merjenj fizioloških reakcij izpraševanca. Drugače rečeno, diagnostična vrednost poligrafa ali vprašanje, v kolikšni meri lahko s to napravo diagnosticiramo sedanje stanje neke lastnosti izpraševanca, je predmet obsežnih raziskav in nenehnih razprav. Na podlagi dostopnih ugotovitev, ki so med drugim rezultat raziskav, lahko izpeljemo naslednje splošne trditve.

Dosedanja uporaba omenjene naprave je v postopku odkrivanja kaznivega dejanja in njegovega storilca dala določene pozitivne izide. Vodilni strokovnjaki in znanstvene avtoritete pa vendarle različno ocenjujejo praktične rezultate, ki so bili doseženi z rabo poligrafa. Poznavalci razvoja poligrafske tehnike so praviloma bolj ali manj kritični do stvarnih možnosti te naprave.¹⁴ Poleg omenjenega, povejmo še naslednje. Očitno je, da je uspeh odkrivanja neres-

¹² Kobe, str. 259

¹³ Furedy/Heslegrave, str. 221 in naslednje. Za kritiko takega pristopa gl. Kobe, str. 259.

¹⁴ V tem smislu nekateri poudarjajo, da je poligrafska tehnika izrazito točna v 95% ali celo v 99%. Kot primer veljajo trditve znanega odvetnika F. Lee Bailey-a, da je od 100 testov bilo točnih 96, 3 so bili neprepričljivi oz. nejasni, samo 1 izid pa je bil napačen. Za druge spet je poligrafski test dobra metoda za pojasnjevanje kaznivega dejanja, vendar ni tudi popolnoma zanesljiva, ker daje točne in koristne izide le v 60-79% primerov. Nasprotno temu pa v nekaterih razpravah o zanesljivosti poligrafa trdijo, da so domneve, ki jih daje ta instrument, po svoji vrednosti slabe in kot take tudi neuporabne. Gl. Lykken, str. 96. O tem, ali poligrafska metoda zaostaja za drugimi kriminalističnimi identifikacijskimi metodami primerjaj Widacki/Horvath, str. 80-85.

nic ali lažnih izjav z uporabo poligrafa odvisen od številnih dejavnikov. Med drugim so to dejavniki, ki jih je treba upoštevati pri ocenjevanju točnosti in validnosti poligrafskega testa:¹⁵ iznajdljivost izpraševalca, duševno stanje izpraševanca, tehnika vprašanj ter fiziološke spremenljivke, ki jih merijo.

Poglejmo nekoliko pobližje dejavnike, ki vplivajo, pozitivno ali negativno, na pravkar omenjene kategorije. Zaradi sistematičnosti obravnavanja razvrščamo te dejavnike v naslednje skupine: v tiste, ki so zunaj osebnosti izpraševanca in tiste, ki prihajajo od osebe, ki jo izprašujejo oz. zaslišujejo s poligrafom.¹⁶ Po našem mnenju je treba prvo skupino dejavnikov obravnavati, na eni strani, v smislu razlikovanja problemov, ki zadevajo osebnost in strokovno usposobljenost izpraševalca s poligrafom, na drugi strani pa tistih, ki zadevajo same pogoje testiranja. V skladu s tem se bomo najprej ukvarjali z vprašanji, ki se nanašajo na sposobnost izpraševalca, nato pa bomo poskusili obravnavati tudi druge izzive zanesljivosti poligrafskega merjenja.

3.1. Izpraševalec kot izziv zanesljivosti poligrafskega testa

Pisci, ki obravnavajo izpraševanje s poligrafom, so enotnega mnenja, da je »diagnostična zanesljivost poligrafa pri odkrivanju kaznivih dejanj in storilcev« v veliki meri odvisna od strokovne usposobljenosti in značajskih lastnosti tistega, ki poligraf uporablja.¹⁷ Po tem stališču je zlasti poudarek na okoliščini, da poligraf samo zapisuje ustrezne fiziološke spremembe in da edino strokovna razlaga le-teh lahko zagotovi kakovostno indikacijo o krivdi ali nedolžnosti osumljenega, oz. verodostojnosti ali neverodostojnosti izpovedbe zaslišane priče. Osebnost izpraševalca lahko pomeni tudi pomembno oviro v postopku odkrivanja in pojasnjevanja kaznivega dejanja, o čemer pričajo rezultati iz prakse. Namreč, na podlagi opravljenih poligrafskih testov je bilo ugotovljeno, da je 95 % uspeha pri pravilno ugotovljenih neresničnih izjavah zasluga izpraševalca in le 5 % same naprave.¹⁸

Zaradi takega stanja, kakor tudi glede na razvoj poligrafske tehnike ter na porast njene uporabe pri zatiranju kaznivih dejanj, zahtevajo zagovorniki te metode, da ima izpraševalec, ki dela s poligrafom, določene osebne lastnosti in strokovno izobraz-

bo. Če bi na podlagi preučevane literature skušali povzeti predloge in ideje na to temo, bi poudarili naslednje. Skorajda vsi, ki se danes ukvarjajo s tem vprašanjem, vztrajajo na strokovnem usposabljanju bodočih izpraševalcev, zlasti na področju psihologije, fiziologije, kazenskega prava in poligrafske tehnike. Po mnenju nekaterih se s kakovostjo izobraževanja izpraševalcev dviga tudi ugled uporabe poligrafa in širše odpirajo vrata odkrivanju in nadzorovanju napak med poligrafskim testiranjem.¹⁹ Vztrajanje pri tem, da morajo s to napravo ravnati samo strokovnjaki, kakor tudi, da mora biti njihov odnos do samega predmeta pozitiven, pospešuje, tako pravijo v literaturi, uvajanje poligrafa kot standardizirane tehnike za razločevanje nedolžnega od krivega.²⁰

Na podlagi tega kratkega prikaza lahko oblikujemo naslednji, za nas pomemben sklep: končna sodba o zanesljivosti in točnosti rezultatov, dobljenih s poligrafskim testiranjem, ni samo in neposredno povezana z njegovo natančnostjo v tehničnem smislu, temveč tudi z razlago testnih izidov na strani izpraševalca.²¹

3.2. Drugi dejavniki, ki vplivajo na zanesljivost in točnost poligrafskih izidov

Pozornost strokovne in znanstvene javnosti privlačijo tudi drugi dejavniki, ki ravno tako vplivajo na možnost odkrivanja netočnih ali neresničnih izjav s poligrafom. Kot primer omenimo dejavnike, ki izhajajo iz osebnosti izpraševanca. Pri tem mislimo na osebe, ki niso primerne za poligrafsko testiranje zaradi duševnih ali telesnih pomanjkljivosti. Pri takih osebah se lahko zgodi, da ne pride do ustreznega odziva na kritična vprašanja, in sicer iz več razlogov. Zanimive v tem smislu se nam zdijo osebe, s katerimi ni mogoče vzpostaviti nikakršnega stika, bodisi zato, ker so, naj tako rečemo, »psihološko mrtve« ali »neobčutljive« na dajanje lažnih izjav.²² Pomanjkanje značilnih odzivov bi moralo pomeniti, da testirana oseba ne pozna določenih kritičnih posameznosti storjenega kaznivega dejanja. Vendar pa si tudi ni težko zamisliti nasprotnega položaja oz. , da lahko ugotovimo fiziološke spremembe pri osebi, ki ni storila kaznivega dejanja, zaradi katerega so se odločili za poligrafsko testiranje.

Lahko bi nadaljevali z naštevanjem podobnih ugotovitev. Vendar pa je tudi na podlagi povedanega

¹⁵ Furedy/Heslegrave, str. 233.

¹⁶ Tako Damaška, str. 152. Enako tudi Roso, str. 95.

¹⁷ Navajajo tudi besede nekdanjega direktorja FBI, E. Hooverja, da »... laž ne odkriva poligraf, ampak operater«. Navedba po Roso, str. 333. Tako tudi Maver, str. 225; Honts/Perry, str. 370-373; Bayer, str. 240.

¹⁸ Aleksić, str. 245.

¹⁹ Honts/Perry, str. 375-376.

²⁰ Furedy/Heslegrave, str. 220.

²¹ Aleksić/Milovanović, str. 101.

²² Swanson et al., str. 197

mogoče spoznati pomen argumentov, zaradi katerih je treba določene zahteve spoštovati, saj zadevajo telesno in duševno zdravje ter starost izpraševanca.²³

Vendar pa so še drugi pomembni razlogi za upoštevanje ravnokar povedanega. Mislimo predvsem na notranji odpor oseb, ki jih testirajo s poligrafom. Njihova želja je, da bi se uresničili lažni rezultate na samem inštrumentu. Točnost poligrafskega testa se brez dvoma zmanjša, če imajo take težnje dovolj učinkovite.

V zvezi s tem se še nekoliko poukvarjamo z vprašanjem, ali je mogoče nadzirati fiziološke reakcije po zaužitju drogi, neuroleptiki ali alkoholu. V literaturi zasledimo stališče, da se še nobena vrsta drog do sedaj ni pokazala kot učinkovito protisredstvo v postopku zapisovanja izjav na poligrafu. Z drugimi besedami, trdijo, da ni dokazov o tem, da bi lahko bili na omenjeni način zmanjšani fiziološki odgovori na ustrezna vprašanja v testu.²⁴ Zaradi informiranosti pa moramo opozoriti tudi na nasprotno stališče, po katerem uživanje omenjenih snovi lahko oteži ali celo popolnoma onemogoči natančno ugotavljanje sprememb v fizioloških reakcijah izpraševanca.²⁵

V zaključku tega kratkega pregleda izzivov zanesljivosti in točnosti rezultatov, dobljenih z uporabo poligrafa, lahko ugotovimo, da je treba vprašanje splošne zanesljivosti poligrafske tehnike opazovati skozi prizmo kompleksnih psiholoških in komunikacijskih razmerij med izpraševancem in izpraševalcem. Mnogi namreč poudarjajo, da poligrafski izpraševalec ne oblikuje svojega izvida samo na podlagi rezultatov merjenja karakterističnih reakcij, temveč tudi na podlagi drugih dejavnikov, ki se pokažejo pred, med in po izpraševanju oz. zasliševanju s poligrafom.²⁶

Če bi želeli na koncu tega poglavja potegniti sklep, ki bi bil pomemben za naša nadaljnja razmišljanja, lahko ugotovimo, da v strokovni literaturi in praksi prevladuje stališče o utemeljenosti uporabe poligrafa v postopku odkrivanja in pojasnjevanja kaznivih dejanj. Pragmatični argument, ki ga poudarjajo, je v tem, da je lahko diagnoza, dobljena z uporabo te naprave, pomembno sredstvo pri izločanju nedolžnih ali osumljenih iz širšega kroga oseb in pri iskanju drugih dokazov, v katerih zanesljivost je težko dvomiti.²⁷

²³ Roso, str. 93; Smrekar, str. 334.

²⁴ Obsežne raziskave na to temo potekajo v ZDA. Več o tem: Honts/Perry, str. 373-375; Weiner/Hess, str. 481. Primerjaj tudi Honts, str. 204-209.

²⁵ Roso, str. 96.

²⁶ Obsežneje o tem gl. Roso, str. 96 in naprej, ter drugi avtorji.

²⁷ Maver, *Kriminalistični* . . . str. 116; Swanson in drugi, str. 195.

4. Kakšno dejanje je poligrafsko testiranje?

Glede na to, da smo prejšnje razmišljanje zaključili s stališčem, ki priznava poligrafski tehniki določeno stopnjo zanesljivosti pri odkrivanju kaznivega dejanja in njegovega storilca, se bomo v nadaljevanju posvetili razpravam o kazensko-procesnih vprašanjih in dilemah, povezanih z uporabo te naprave. In res, že dolgo razpravljajo o ustreznosti poligrafa za ugotavljanje resnice oz. o dopustnosti te metode v kazenskem postopku. V zadnjem času pa vendarle poudarjajo, da se ne zadržuje več vprašanje, ali uporabiti poligrafsko testiranje, temveč, na kakšen način ga uporabiti in kako to uporabo pravno regulirati.²⁸

Če torej želimo govoriti o pravnem in etičnem vidiku uporabe poligrafa, moramo najprej poiskati odgovor na vprašanje, kaj je pravzaprav izpraševanje oz. zasliševanje s to napravo. Ali, enostavneje, zanima nas, kakšno procesno dejanje (formalno ali neformalno) je poligrafsko testiranje.²⁹

Po razpravah v literaturi je nedvoumno, da poligraf najpogosteje primerjajo z naslednjimi dejanji: izpraševanjem obdolženca oz. zasliševanjem priče, telesnim pregledom osebe, izvedenstvom ter zbiranjem obvestil od občanov pred začetkom kazenskega postopka. Prav tako se nam zdi točna tudi ugotovitev, da so zaključki takih razprav različni, včasih tudi diametralno nasprotni. Poligraf torej, s poudarjanjem ustreznih argumentov, enačijo z vsakim od naštetih procesnih dejanj.

V tem smislu se zdi zanimiva razprava o razmerju med poligrafskim testiranjem in drugimi medicinskimi posegi na telesu obdolženca ali priče.³⁰ Pri tem je mogoče opaziti, da ravno z izenačevanjem medicinskih posegov s poligrafskim testiranjem želijo nekateri spraviti uporabo poligrafa v okviru tistega, kar procesna norma, torej pravo, dovoljuje. Predstavimo nekoliko boljše to trditev: če so dovoljeni telesni posegi kot oblika preiskovanja kože in mišic ter telesne notranjosti, bi moralo biti dovoljeno tudi merjenje fizioloških odzivov z uporabo poligrafskih senzorjev. Ali, procesne določbe, ki se nanašajo na telesni pregled in druge medicinske posege *mutatis mutandis*, veljajo tudi za poligrafsko testiranje.³¹

²⁸ Berning, str. 254.

²⁹ Za nadaljnje pisanje so bili uporabljeni viri: Kobe, str. 252-259; Berning, str. 249 itd.; Maver, *Kriminalistični* . . . , str. 115; Frister, str. 317; primerjaj tudi mnenje Damaške, str. 159.

³⁰ Tu mislimo na medicinske ukrepe v smislu 266. čl. 2. odst. ZKP Slovenije. Zaradi primerjave je treba upoštevati tudi 81a. čl. 1. odst. 2. točko nemškega ZKP:

³¹ V tem smislu tečejo tudi nove pravne razprave v

Kot ideja za možno rešitev problema, o katerem razpravljamo, je zanimiva razprava o razmerju med poligrafskim testiranjem in izvedenstvom. Nekateri pisci poudarjajo, da gre tu v bistvu za izpraševanje, ki ga spremlja izvedenstvo, pri čemer prevladuje izpraševanje, ker menijo, da je treba »poligrafsko testiranje umestiti k predpisom, ki govorijo o izpraševanju obdolženca«. ³² Po drugi strani pa pozna kazensko procesna teorija tudi stališče, po katerem je treba poligraf in njegovo uporabo uvrstiti med splošna pravila o izvedenstvu. ³³ Naslednji teoretični poskus kompromisne rešitve problema, s katerim se ukvarjamo, pa je ta, da bi poligrafsko testiranje označili kot izvedenstvo *sui generis*. ³⁴

V nadaljevanju iskanja odgovorov na vprašanje, kakšno procesno dejanje je poligrafsko testiranje, nam preostane, da predstavimo še zadnji dve stališči. Eno od njih razume poligrafsko testiranje kot procesno dejanje izpraševanja oz. zasliševanja. Izpraševanje oz. zasliševanje s poligrafom je torej v vsebinskem smislu istovetno izpraševanju oz. zasliševanju v formalnem kazenskem postopku. ³⁵ Zdaj se zastavi vprašanje, ali je zares mogoče pri poligrafskem testiranju uporabiti določbe, ki se nanašajo na omenjena preiskovalna dejanja. V prvi vrsti mislimo na procesne formalnosti, ki so značilne tako za izpraševanje kot za zasliševanje oseb. Na primer: obdolženec ima pravico biti obveščen o dejanju, za katerega ga bremenijo, kakor tudi o dokazih, na katerih temelji obtožba, institut nujne obrambe ali dolžnost priče, da izpove vse tisto, kar ji je znanega o določenem kaznivem dejanju. Če sedaj priključimo v spomin opisano tehniko testiranja, kakor tudi dejavnike, ki jih je treba spoštovati pri se-

nemški teoriji. Sklicujejo se na besedilo 81a. čl. 1. odst. 2. točko ZKP, ki je podlaga za izključitev protipravnosti v primeru telesnih posegov (torej tudi poligrafskih merenj) na obdolžencu. O tem podrobneje Berning, str. 249-250. Kar zadeva navedene določbe 266. čl. 2. odst. ZKP Slovenije, je treba poudariti naslednje. Z novim ZKP (stopil je v veljavo 1. 1. 1995) navedene določbe niso bile spremenjene. Zato bi utemeljeno opozorili na prej omenjeno argumentacijo: za vsak poseg na področje osebnosti je potrebna izrecna zakonska določba ali »vse, kar ni izrecno dovoljeno, je prepovedano«. Tako Kobe, str. 255 in Garancije . . . , str. 650. Tudi Damaška (str. 159) nasprotuje, da bi uvrstili poligrafski test k telesnemu pregledu obdolženca, s pojasnitvijo, da analogijo izključuje nezmožnost opravljanja opisanega testa brez privolitve obdolženca.

³² Tako Damaška, str. 160. Za kritiko tega stališča glej Kobe, str. 255.

³³ Takahashi, str. 30.

³⁴ To pomeni, da je merjenje fizioloških odzivov s to napravo smiselno v procesnem pomenu le pod pogojem, če ga štejemo kot celoto. Zajeti je treba torej testiranje ter razlago dobljenih izidov. Več o tem gl. Kobe, str. 225-256.

³⁵ Bayer, str. 240

stavljanju vprašanj in izvajanju tega postopka, je tudi razumljivo sprejemanje argumentov, po katerih izpraševanja oz. zasliševanja s poligrafom ni mogoče izenačiti z izpraševanjem oz. zasliševanjem v procesnem smislu. ³⁶ Drugače rečeno, omenjeni razlogi jasno kažejo na notranja nasprotja ponujene rešitve o poligrafskem testiranju kot izpraševanju obdolženca oz. zasliševanju priče.

V opisanem položaju lahko obravnavamo stališče, ki skuša vzpostaviti zvezo med, po eni strani, testiranjem s pomočjo poligrafa in, po drugi strani, zbiranjem obvestil od domnevnega storilca kaznivega dejanja ali domnevne priče. Med teoretiki v nekdanji Jugoslaviji je prvi omenil to tezo Bayer, ki je hkrati postavil določene pogoje organom za notranje zadeve pri uporabi poligrafa pred začetkom formalnega kazenskega postopka. ³⁷ Prvi hip bi se lahko strinjali s takim mnenjem in z ugotovitvijo, da je poligrafsko testiranje eno od neformalnih dejanj in da je zbiranje obvestil od občanov v predkazenskem postopku podlaga, na kateri lahko temelji razprava o uporabi poligrafa pri pojasnjevanju kaznivih dejanj. Vendar menimo, da se z omenjenim stališčem lahko strinjamo le deloma. Namreč, na podlagi doslej povedanega se nam zdi sprejemljivejše stališče, da testiranje s poligrafom zaradi svojih posebnosti, ne le da ne sodi neposredno v eno od naštetih procesnih dejavnosti, temveč ga ni mogoče uvrstiti niti k neformalnim dejavnostim med samim predkazenskim postopkom. Torej lahko izpraševanje oz. zasliševanje s poligrafom samo poskušamo primerjati z zbiranjem obvestil od domnevnega storilca ali priče ter ugotovimo, koliko tehnika in metoda poligrafskega testiranja ustrezata (pravnemu in etičnemu) režimu, ki je določen za zbiranje obvestil občanov kot procesno dejanje *sui generis*. ³⁸

5. Poligraf kot sredstvo kriminalistične taktike³⁹ pri odkrivanju kaznivih dejanj in njihovih storilcev

V tem pisanju nas zanima uporaba poligrafa pri t. i. kriminalistični obdelavi kaznivega dejanja. Kot je

³⁶ Kobe, str. 254.

³⁷ Gl. njegov učbenik *Jugoslovensko . . .*, str. 102-104. Tako povezavo izključuje Makra (str. 19), ki šteje uporabo poligrafa med »druge dejavnosti in ukrepe« predkazenskih dejavnosti organov za notranje zadeve.

³⁸ Bolj temeljito razlago te postavke gl. v Kobe, str. 253 in 262.

³⁹ O razlogih, da bi ta instrument uvrstili v kriminalistično taktiko in ne tehniko, tukaj ne bomo govorili. Opozorjamo na: Makra, str. 17 ali Krivokapić, str. 22, ki govori o kriminalistično-taktičnih pravilih poligrafskega izpraševanja. Nasprotno meni Roso, *Aktuelna . . .*, str. 9.

znano in je bilo do sedaj že večkrat poudarjeno, je za kriminaliste to sredstvo izredno pomembno pri izločanju nedolžnih, krepitvi suma zoper konkretne osebe in pri zbiranju materialnih dokazov. Če se v zvezi s tem postavimo na stran tistih, ki ne zanikajo upravičenosti poligrafskega izpraševanja oz. zaslisevanja, je treba povedati dvoje. Prvič, glede na dejstvo, da v praksi uporabljajo poligrafiranje izključno organi za notranje zadeve kot neformalno dejanje, se nam vsiljuje sklep o poligrafskem testiranju kot neformalnem dejanju sui generis. Drugič, kar pa izhaja neposredno iz pravkar omenjenega, zanimajo nas »ustrezni pogoji za uporabo poligrafskih izidov«⁴⁰, da bi lahko govorili o poligrafu kot o sredstvu, ki je sprejemljivo na ravni odkrivanja storilcev in pojasnjevanju njihovih kaznivih dejanj. Povedano ima teoretičen in praktičen pomen. O tem bi rekli naslednje.

Znano je, da se poligrafsko testiranje navezuje na tiste predpise procesnega prava, ki veljajo za kriminalistično dejavnost organov za notranje zadeve. V prvi vrsti imamo v mislih določbe 148. čl. 2. in 3. odstavka ZKP Slovenije, ki urejajo pooblastila omenjenih organov pri zbiranju obvestil od občanov.

Nekateri, ki upravičujejo kriminalistično-operativni pomen uporabe poligrafa z že omenjenimi zahtevami po učinkovitem ravnanju, postavljajo določene pogoje v zvezi z dovoljenostjo izpraševanja s poligrafom v predkazenskem postopku.⁴¹ Čeprav gre za neformalni razgovor organov za notranje zadeve z osebami, ki nastopajo kasneje v kazenskem postopku kot obdolženci ali priče, morajo biti izpolnjeni določeni pogoji za njihovo poligrafsko testiranje med samo kriminalistično obdelavo dogodka. Bralec bo ugotovil, da gre za že večkrat omenjene zahteve, te pa so: strokovno usposobljen izpraševalec, ki bo pravilno razumel »psihofizični odziv človeka na vprašanja z različno vsebino«⁴² ter predhodna pisna privolitev izpraševanca. Poleg teh dveh temeljnih pogojev omenjajo v teoriji tudi, da je treba osebo, ki bo testirana, prej opozoriti, da ni dolžna privoliti v ta način dajanja izjav, ter jo seznaniti z delovanjem te naprave.⁴³ Na drugi strani je govor tudi o »upoštevanju vseh drugih etičnih načel« v postopku uporabe poligrafa.⁴⁴

Če preučimo Predlog zakona o javni varnosti, lahko ugotovimo, da je poligrafsko testiranje dovoljeno v podobnih okoliščinah, in sicer: obstajati mora utemeljen sum, da je storjeno kaznivo dejanje in potrebna je privolitev osumljenega (26. čl. 3. odst.).⁴⁵

Najpogosteje pravijo, da so izidi poligrafskega testiranja pomembni predvsem za organe za notranje zadeve in le delno za javnega tožilca ter preiskovalnega sodnika.⁴⁶ Ta ugotovitev očitno odpira razpravo o tem, kaj se dogaja s poligramom testirane osebe in drugim pisnim gradivom po izpraševanju oz. zaslišanju s poligrafom. Predno poskusimo odgovoriti na to vprašanje, moramo povedati naslednje.

Načelno pravilo je, da je treba v zapisnik o poligrafskem testiranju vnesti poleg informativnih podatkov o samem testiranju in njegovem nosilcu tudi pomembna dejstva, kot so npr. opozorilo izpraševancu, da ni dolžan posredovati svojih izjav po tej poti ter njegova izjava, da sodeluje prostovoljno.⁴⁷ Poleg že omenjenega zapisnika je treba pripraviti tudi poročilo o poligrafskem testiranju, ki vsebuje mnenje izpraševalca o ugotovljenih fizioloških reakcijah izpraševanca. Hkrati sodi v dokumentacijo o opravljenem testiranju tudi poligram z zapisanimi reakcijami izpraševanca.⁴⁸

Sedaj se zastavlja vprašanje, ali je dovoljeno izjave, posredovane prek poligrafa, vnašati v uradni kazenski postopek in jih uporabljati kot dokaz. Takoj moramo poudariti, da se v vseh razpravah o tej napravi vleče kot rdeča nit stališče, da izidi poligrafskega testiranja ne smejo biti uporabljeni kot dokaz v procesnem smislu in da sodna praksa ne more na njih temeljiti.

⁴⁵ Kot je razvidno, navedena odredba ne govori o osebah, ki ravnajo s to napravo. Prav tako ni jasno, kdo odloča o uporabi poligrafa v določenem primeru, kakor tudi ne, kaj se dogaja z izidi poligrafskega testiranja. Odgovore na ta vprašanja ne vsebujejo niti Pravila za opravljanje pooblastil pooblaščenih uradnih oseb organov za notranje zadeve SR Slovenije (Uradni list, 1988, št. 44).

⁴⁶ Maver, *Kriminalistični ...*, str. 118.

⁴⁷ Podrobneje o vsebini zapisnika gl. Roso, str. 221; Bayer, str. 243. Priporočljivo je tudi pogledati določbe 215. -217. čl. Pravilnika o načinu postopanja Službe javne varnosti, objavljenega v Narodnim novinama R Hrvatske 1983, št. 25 (po Makri, str. 19).

⁴⁸ Roso, str. 221.

⁴⁹ Maver, *Kriminalistični ...*, str. 118, z razlago, da imajo »izjave«, ki jih posreduje osumljenec preko poligrafa, enak pomen kot druge izjave, ki jih je posredoval organom za notranje zadeve. Roso (str. 221) gre naprej in pojasnjuje, da je zapisnik o testiranju, kakor tudi druga dokumentacija, sporočilo javnemu tožilcu o izvedenih ukrepih in zbranih obvestilih. O mnenjih, po katerih je treba razpravljati o tej vrsti izidov v preiskavi glej Roso, str. 351.

⁴⁰ Krivokapić, str. 28.

⁴¹ Tako Bayer, str. 245; Smrekar, str. 332; Maver, str. 225.

⁴² Maver, *Kriminalistični ...*, str. 116-117.

⁴³ Bayer, str. 245.

⁴⁴ Gl. Maver, str. 225, vendar jih natančneje ne našteva in razlaga.

Ali je potem mogoče govoriti o rabi opisane dokumentacije v kazenskem postopku v druge namene? Mislimo predvsem na to, da bi javni tožilec uporabil rezultate poligrafskega testiranja za utemeljevanje zahteve za preiskavo, kakor tudi na to, da bi na podlagi istega preiskovalni sodnik ali senat (treh sodnikov) sodišča (zunaj obravnave) sprejel sklep o preiskavi. In ne nazadnje, na to, da bi omenjeno gradivo preiskovalni sodnik uporabil za načrtovanje in izvajanje same preiskave. Sodeč po redkem obravnavanju teh vprašanj v literaturi, je odgovor pozitiven.⁴⁹ Z drugimi besedami, gradivo, dobljeno s poligrafom, je mogoče uporabljati v praksi kot informacijo, oz. kot indic o storjenem kaznivem dejanju in storilcu.

Kolikor bi resnično želeli preprečiti spreminjanje informativne vrednosti izidov poligrafskega testiranja v višjo, t. j. dokazno kategorijo, moramo storiti korak naprej in odgovoriti še na nekaj vprašanj. Opozorili bi namreč radi na določbo iz 83. čl. 3. odst. ZKP Slovenije, ki predvideva izločanje iz sodnega spisa vseh obvestil, ki so jih organi za notranje zadeve zbrali med predkazenskim postopkom. Kakor poudarja teorija, je najpomembnejša oporna točka za tako odločitev, onemogočiti vpliv vsebine izjav, dobljenih od občanov z neformalnim zasliševanjem, na sodno vrednotenje dokazov in sodbo. V opisanem posredovanju izjav z uporabo poligrafa ne vidimo ovire, da teh predpisov ne bi mogli analogno uporabiti tudi na rezultatih uporabe tega instrumenta. Nasprotno, to se nam zdi nujno!⁵⁰

Ob obravnavanju problemov v zvezi z rabo poligrafa pri odkrivanju kaznivega dejanja in njegovega storilca, moramo nujno zastaviti še dve vprašanji. Prvič, kaj je s priznanjem, ki ga dobimo s poligrafskim testiranjem? In drugič, kakšno vrednost imajo materialni dokazi, ki smo jih zbrali na ta način? Ni treba posebej dokazovati, da so tudi glede teh dveh vprašanj mnenja različna in da se gibljejo med nasprotovanjem in popolnim sprejemanjem opisanih »posledic« izpraševanja s poligrafom.⁵¹

6. Procesnopravna in etična vprašanja v zvezi z izidi poligrafskega testiranja

V primerjavi s prej omenjenimi razpravami o uporabi poligrafa med kriminalistično obdelavo primerov, se ne moremo izogniti vtisu, da se v strokovni literaturi vedno pogosteje ukvarjajo z vprašanjem

⁴⁹ Maver, *Kriminalistični . . .*, str. 118; Roso, str. 221.

⁵¹ V tem smislu opozarjamo na do sedaj navedeno literaturo, zlasti gl. Kobe, str. 257-258; Maver, *Kriminalistični . . .*, str. 117-119 in *Dovoljene . . .*, str. 394-395; Damaška, str. 159 in podobno.

legitimnosti in zakonitosti uporabe tega instrumenta v kazenskem postopku. Brez dvoma je to posledica, po eni strani, neuvrščenosti uporabe poligrafa v kazenskoprocesno normo, in po drugi, njegove uporabe v kriminalistični praksi, ki je očitna, in ki je ne moremo zanikati.⁵² Tak položaj popolnoma opravičuje naše zanimanje za vprašanja pravne dovoljenosti poligrafa v postopku ugotavljanja resnice o konkretnem kaznivem dogodku.

Zapuščina teoretičnih razmišljanj na to temo je zelo obsežna in pogosto polna nasprotij. Vendar pa je ne glede na nasprotujoča si mnenja mogoče ugotoviti specifična merila, ki so bila odločilna za njihov nastanek.

V tem smislu lahko govorimo o dveh temeljnih razlogih. Prvi je točnost in zanesljivost rezultatov, ki jih je mogoče dobiti s poligrafskim testiranjem; drugi pa so zapletena razmerja med tem sredstvom in najpomembnejšimi načeli kazenskega procesnega prava. Na tem mestu moramo tudi povedati, da obe merili nista enako vrednoteni. Po nekaterih trditvah namreč zanesljivost poligrafa ni načelno vprašanje, zlasti ne za kontinentalni tip kazenskega postopka.⁵³ Za druge spet je ta razlog *condition sine qua non* v razpravi o dovoljenosti uporabe poligrafa v postopku pojasnjevanja konkretnega kaznivega dejanja.

Nasprotna stališča, ki jih zasledimo v teoriji o napravi za odkrivanje laži, se kažejo tudi pri razčlenjevanju vprašanja o dovoljenosti poligrafa s pravnega, zlasti kazenskoprocesnega ter etičnega vidika. Zaradi številčnosti in raznovrstnosti pristopov, te tematike ni mogoče tukaj predstaviti. Za vsako od teh razmišljanj, kakor tudi za polemiziranje z njimi, bi namreč rabili veliko več prostora. Zato in zaradi celovitosti tega pisanja bomo poskusili le klasificirati in kolikor toliko sistematizirati nam dostopna razmišljanja in dileme.

Veliko piscev zavrača uporabo poligrafa v kazenskem postopku, s tem da poudarjajo, da rezultati izpraševanja oz. zaslišanja s tem inštrumentom ne

⁵² Primerjalna spoznanja kažejo splošno odklanjanje poligrafa kot dokaznega sredstva v kazenskem postopku. Kot primer omenimo 136. a. čl. nemškega ZKP, ki govori o prepovedanih metodah izpraševanja obdolženca. Čeprav izrecno ne vsebuje prepovedi poligrafskega testiranja obdolženca, jo je vendarle razumeti kot načelno prepoved uporabe poligrafa v predkazenskem postopku. Izpraševanje obdolženca oziroma osumljenca s poligrafom je prepovedano ne glede na morebitno zahtevo ali strinjanje obdolženca. V tem smislu opozarjamo na: Frister, str. 313, 323, 330; Eisenberg, str. 121. Kot primer drugačnega stališča do opisanih problemov naj omenimo japonsko procesno zakonodajo. Obsežneje gl. Takahashi, str. 30-35; Roso, str. 358-359.

⁵³ Kobe, str. 259.

morejo biti uporabljeni kot dokaz v postopku. V nadaljnji razlagi lastnega stališča med posameznimi avtorji ni več soglasja. Zakaj?

Nekateri menijo, da uporabe poligrafa ni mogoče zagovarjati iz načelnih razlogov. V zvezi s tem je najmočnejši ugovor, da uporaba te naprave pomeni kršenje pravic obdolženca do obrambe in hkrati kršenje pravic do svobodne izpovedbe.⁵⁴

Za druge je temelj, na katerem je treba graditi negativen odnos do poligrafa kot dokaznega sredstva v kazenskem postopku, nezanesljivost in pomanjkljiva znanstvena utemeljenost njegovih izidov.⁵⁵ Zanimiva pa je ugotovitev, da ravno omenjeni teoretiki opisujejo možnost, da bi tovrstne izide izpraševanja oz. zasliševanja uporabili kot pomožno preiskovalno sredstvo. Trdijo namreč, da je nesmiselno popolnoma in dosledno izvajati prepoved uporabe poligrafa pri odkrivanju resnice o kaznivem dejanju, in to iz več razlogov. Prvič, podatki iz literature in prakse potrjujejo nenehen porast uporabe poligrafa v te namene. Drugič, na ta način niso nič bolj kot s klasičnimi sredstvi izpraševanja oz. zasliševanja kršeni človeško dostojanstvo in svobosčine. In tretjič, ni mogoče zanemariti v praksi potrjene učinkovitosti poligrafa pri izločanju nedolžnih oseb iz kroga osumljenih, kakor tudi pri usmerjanju organov pregona k drugim pomembnim dokazom.

V odpiranju možnosti za uporabo poligrafa kot pomožnega preiskovalnega sredstva pri iskanju dokazov, zahteva procesna teorija, da so izpolnjeni določeni pravno-tehnični pogoji. Poseben pomen pripisujejo zlasti strokovni usposobljenosti tistega, ki ravna s poligrafom. To je hkrati tudi glavni argument tistih, ki se pridružujejo temu mnenju, oziroma *conditio sine qua non* kakršnekoli razprave o pravni dovoljenosti izpraševanja oziroma zaslišanja s poligrafom.⁵⁶ Razen tega mora obdolženi oz. osumljeni prostovoljno privoliti na tako izpraševanje, potem ko je bil opozorjen, da ni dolžan pristati na izpraševanje s tem instrumentom, in potem ko mu je bilo pojasnjeno, kako ta naprava deluje.⁵⁷ Enako ve-

lja tudi za zasliševanje prič in to v smislu, da ta pogoj velja ne le za osebe, ki so oproščene dolžnosti pričevanja, temveč tudi za tiste, ki so dolžne pričevati. Razlogi za to so dvojni: ker ni mogoče uporabiti ustreznih sredstev prisile v primeru, da priča zavrne posredovanje izjav na opisani način, ter da ne bi prišlo do rušenja psihološke učinkovitosti zasliševanja, ker je bilo začeto brez soglasja same priče.⁵⁸

7. O mnenjih in stališčih sodne prakse

Kot smo že večkrat poudarili, največ zagovornikov uporabe poligrafa v kazenskem postopku vidi v izidih poligrafskega testa izključno indice, ki pomagajo pri izločanju osumljencev in pri biranju dokazov. Drugače rečeno, praviloma ne obstajajo težnje, da bi te izide ponujali v kazenskem postopku kot dokaze. Vendar pa je tovrstna možna nevarnost za sodišča še vedno aktualna, saj so večinoma skeptični do tega instrumenta in v svojih odločitvah izražajo dvom, ki zadeva pravni in etični vidik njegove uporabe. V tem smislu lahko mirno trdimo, da sodišča nekaterih držav odločno zavračajo uporabo poligrafskih izvidov v dokazne namene. Tako stanje je zlasti značilno za celinske procesne sisteme, kjer skorajda povsod prevladuje mnenje, da je treba prepovedati uporabo poligrafa kot dokaznega sredstva v kazenskem postopku.⁵⁹

V anglosaškem sistemu pa, za razliko od kontinentalnega, iz znanih razlogov drugače doživljajo in rešujejo procesna vprašanja, ki zadevajo dokazovanje s pomočjo poligrafa. V tem smislu je zlasti bogata praksa ZDA, kjer so potekale prve razprave na to temo že davnega 1923. leta, ko so bili sprejeti Fryjevi standardi. S tem je sodišče, ki se je soočilo z vprašanjem dovoljenosti poligrafa, poligraf zavrnilo kot teoretično in praktično nedovoljeno zasnovano tehniko.⁶⁰ S časom so sodišča priznala pomen poligrafa kot pomožnega preiskovalnega sredstva in so v tem smislu zahtevala od policije, da osumljeni pro-

⁵⁴ Kobe, Nekaj ... , str. 291, 299. Podobne razloge za zavračanje poligrafa najdemo v francoski in zlasti nemški procesni teoriji, kjer je pri oblikovanju takega mnenja imela odločilno vlogo sodba zveznega sodišča iz l. 1954. Obsežnejše razprave so predstavljene v navedenih nemških delih. Podobno velja za Bayerjevo mnenje, str. 236, opomba 9 in Damaško, str. 183, opomba 84.

⁵⁵ Med glavne zagovornike tega stališča štejemo: Bayerja, str. 240; Damaško, str. 157, Vodinelič/Aleksič, str. 328, 330 in pd.

⁵⁶ Bayer, str. 240.

⁵⁷ Bayer, str. 240-241. O vprašanju, ali je soglasje osumljenca/obdolženca ali priče s poligrafskim testiranjem tudi prosta opredelitev teh oseb, piše zanimivo Kobe, str. 261; Damaška, str. 155, str. 185, opomba 93. Primerjaj tudi razmišljanja v novejših razpravah nemških teoretikov.

⁵⁸ Bayer, str. 244-245. Omeniti moramo, da Kobe (str. 262) dosledno govori o kršenju pravice posameznika, da ne obtožuje samega sebe (nemo se ipsum prodere teneatur). O ameriških izkušnjah glede razmerja med ustavno zajamčeno pravico do nesamoobtožbe in poligrafom glej Swanson et al., str. 197.

⁵⁹ Taka razmišljanja zaseldimo v odločbah sodišč na območju nekdanje Jugoslavije pa tudi v nemški in francoski pravosodni praksi. Enako lahko rečemo za švicarsko judikaturu, čeprav švicarsko pravosodje pozna tudi primere upoštevanja poligrafskih rezultatov, vendar hkrati s drugim dokaznim gradivom. Glej Roso, str. 347-352 in 355-363.

⁶⁰ Carlson, str. 148. Tu je opisan še primer iz 1933. l., ko je bilo dokazovanje s poligrafom zavrnilo zaradi

stovoljno privoli na poligrafsko izpraševanje. Sedanje stanje je takšno, da so sodišča še vedno deljenega mnenja glede dopustnosti dokazovanja s poligrafom.⁶¹

8. Sklepna razmišljanja

V tem pisanju smo poskusili predstaviti nenehne razprave tako teoretikov kot praktikov glede zanesljivosti in uporabnosti poligrafa v postopku odkrivanja in preiskovanja kaznivega dejanja in njegovega storilca. Pri tem smo poudarili, da se ta tema »izmika« zakonodaji in da se zapleteni problemi ne rešujejo. O vprašanjih pa, ki zato ostajajo brez odgovora, teorija ne razpravlja z enotnega stališča.

»možnih zapletov in zlorabe«. Gl. tudi Imwinkelried, str. 188-192.

⁶¹ V najmanj 20 državah lahko izpraševalec s poligrafom priča kot izvedenec, pod pogojem, da stranke temu ne nasprotujejo. Po podatkih, ki so nam na voljo, dokazovanje s poligrafom ni dovoljeno v okoli 28 zveznih državah. Lykken, str. 95-96; Honts/Perry, str. 358. O praksi, ki je sprejela poligraf kot dokaz glej Carlson, str. 149, opomba 5. Po raziskovanju mnenj sodnikov, kakor tudi na podlagi natančnejših analiz obsodb, posamezni pisci menijo, da je izključitev dokazovanja s poligrafom pred sodišči posledica bojazni, da bi mu utegnili porotniki pripisovati pretirano težo. Tako Lykken, str. 114. Opozarjajo tudi na dejstvo, da je poligraf v praksi vedno pogostejše dokazno sredstvo. To potrjujeta tudi dve obsodbi pred nekaj leti, za kateri v literaturi pravijo, da pomenita »mrliški zvon« za Fryjeve standarde. Glej: Honts/Perry, str. 357

⁶² Berning, str. 215; Frister, str. 315, 320.

Tipičen primer za to so tudi nove pravne diskusije, ki poudarjajo dve nasprotujoči si tezi. Ena govori namreč o poligrafu kot o viru razbremenilnih dokazov, oziroma o pravici obdolženca, da s tako posredovanimi izjavami predstavi dokaze v svojo korist. Druga pa nasprotuje mitiziranju te naprave in njenemu uvajanju v kazenski postopek, s tem, da označuje te težnje kot »vrnitev v inkvizicijski postopek«.⁶² Splošni vtis bi torej bil, da je tudi danes, po več kot 70 letih od prve uporabe poligrafa v kazenskem postopku, še vedno veliko več vprašanj kot odgovorov. Pa ne le to. Mogoče je celo trditi, da je več nasprotujočih si stališč kot enotnih mnenj. V teh okoliščinah se zagovorniki poligrafskega testiranja upravičeno sprašujejo, ali je poligraf, v primerjavi z drugimi dokaznimi sredstvi, manj zanesljiv in točen, in ali se z njegovo uporabo resnično želi dobiti ustrezne dokaze mimo spoštovanja procesnih garancij.

Sam sklep, da je poligraf pomožno preiskovalno sredstvo pri pojasnjevanju kaznivega dejanja, po našem mnenju, ne prispeva k reševanju obravnavanih vprašanj. Zdi se, da je temeljni razlog za tako stališče v potrebi po zagotavljanju učinkovitosti kazenskega postopka. Tu torej cilj opravičuje sredstvo in, po drugi strani, poraja nasprotni argument, ki vidi nevarnost poligrafa v tem, češ da ogroža temeljna načela postopka. Kje je torej izhod iz začaranega kroga? Neredko poudarjajo, da je ravno v pravnem normiranju vseh tistih vprašanj, ki izhajajo iz specifične narave tega, mirno lahko rečemo, v praksi že uveljavljenega sredstva.

Prevedla Marija Milenković

LITERATURA:

- Aleksić, Ž. /Milovanović, Z. : Primena savremenih naučnih dostignuća u obezbjeđivanju dokaza s gledišta dokaznih zabrana. **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo** 28 (1990) 3, s. 93-110.
- Aleksić, Ž. : Primena poligrafa u pretkrivičnom postupku. **Priručnik** 35 (1987) 3, s. 239-249.
- Bayer, V. : **Jugoslavensko krivično procesno pravo. Knjiga II. Pravo o činjenicama i njihovom utvrđivanju u krivičnom postupku.** Zagreb, 1972, 240 s.
- Bayer, V. : **Kazneno procesno pravo — odabrana poglavlja. Knjiga I. Uvod u teoriju kaznenog procesnog prava.** Priredio prof. dr Davor Krapac Zagreb, 1995, 388 s.
- Berning, B. R. : Lügendetektion. **Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform** 76 (1993) 4, s. 242-255.
- Carlson, S. C. et al. : The effect of lie detector evidence on jury deliberations: an empirical study. **Journal of Police Science and Administration** 5 (1977) 2, s. 148-154.
- Damaška, M. : Obavještenja gradjana dana organima unutrašnjih poslova i dokazivanje u krivičnom postupku. **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo** 7 (1969) 2, s. 181-212.

- Damaška, M. : **Okrivljenikov iskaz kao dokaz u suvremenom krivičnom procesu.** Zagreb, 1962, 213 s.
- Eisenberg, U. : **Persönliche Beweismittel in der StPO.** München, 1993, 37+662 s.
- Frister, H. : Der Lügendetektor — Zulässiger Sachbeweis oder unzulässige Vernehmungsmethode? **Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft**, 106 (1994) 2, s. 303-331.
- Furedy, J. J. /Heslegrave, R. J. : Validity of the lie detector. A psychophysiological perspective. **Criminal Justice and Behavior** 15 (1988) 2, s. 219-246.
- G«ssweiner, S. : Katalog prepovedanih zasliševalnih metod in načinov izpraševanja v kazenskih zadevah. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo** 32 (1981) 1, s. 56-63.
- Hollien, H. et al. : Instrumenti za procenjivanje stresa glasa i za otkrivanje laži. **Izbor** 27 (1987) 3, s. 201-213.
- Honts, C. R. /Perry, M. V. : Polygraph admissibility: changes and challenges. **Law and Human Behavior** 16 (1992) 3, s. 357-379.
- Honts, C. R. : Interpreting research on polygraph countermeasures. **Journal of Police Science and Administration** 15 (1987) 3, s. 204-209.

- Imwinkelried, E. J. : Razvoj američkega testa o dopustivosti znanstvenog dokaza. **Izbor** 30 (1990) 3, s. 188-192.
- Kobal, M. : Za ali protiv? **Kriminalistična služba** 7 (1956) 4, s. 205-228.
- Kobe, P. : Garancije za zaštitu ličnosti i trajanje krivičnog postupka. **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo** 12 (1974) 4, s. 643-658.
- Kobe, P. : Nekaj misli o ugotavljanju resnice v kazenskem postopku in o metodah za izvajanje osebnih dokazov. **Kriminalistična služba** 8 (1957) 4, s. 291-304.
- Kobe, P. : Pravni i etički problemi poligrafa u pretkrivičnom i krivičnom postupku. **Priručnik** 35 (1987) 3, s. 252-263.
- Kozlevčar, S. : Razmišljanje o upotrebi poligrafa. **Priručnik** 35 (1987) 3, s. 250-251.
- Krapac, D. : Prilog razmatranju pojma dokaznih zabrana u suvremenom krivičnom postupku. **Pravni vjesnik** 6 (1990) 1, s. 11-32.
- Krivokapić, V. : Kriminalistična primena poligrafa s osvrtom na praksu organa unutrašnjih poslova. **Priručnik** (1984) van. br. , s. 22-31.
- Krstić, O. : Poligraf i sudska praksa. **13. maj** 41 (1988) 5, 55-65.
- Krstić, O. : **Zablude i istina o detektoru laži**. Beograd, 1989, 296 s.
- Lykken, D. T. : **The probity of the polygraph. V: The psychology of evidence and trial procedure**. London 1985, s. 95-123.
- Makra, V. : Mesto i uloga poligrafa u kriminalistici i krivično-procesnom pravu. **Priručnik** (1984) van. br. , s. 16-21.
- Maver, D. : Dovoljene in nedovoljene metode v taktiki razgovora in zasliševanja. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo** 40 (1989) 4, s. 384-397.
- Maver, D. : **Kriminalistični in pravni vidiki razgovora z domnevnim storilcem** (raziskava Inštituta za kriminologijo, št. 82). Ljubljana, 1988, 365 s.
- Maver, D. : **Kriminalistični spoznavni proces**. Ljubljana, 1994, 247 s.
- Nardini, W. : The polygraph technique: an overview. **Journal of Police Science and Administration** 15 (1987) 3, s. 239-249.
- Podvršič, L. : Posvetovanje o uporabi poligrafa. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo** 38 (1987) 3, s. 278-281.
- Predlog zakona o javni varnosti (prva obravnava). **Poročevalec** 20 (1994) 39, s. 37-53.
- Roso, Z. : Aktualna situacija i problemi primjene poligrafa u organima unutrašnjih poslova u SFRJ. **Priručnik** (1984) van. br. , s. 5-15.
- Roso, Z. : **Poligraf u kriminalistici**. Zagreb, 1987, 366 s.
- Smrekar, E. : O uporabi poligrafa v naši praksi. **Varnost** 21 (1972) 7-12, s. 330-334.
- Strafprozessordnung** 25. Auflage. München, 1993, XXI+281 s.
- Swanson, C. et al.: **Criminal investigation**. New York, 1992, 705 s.
- Takahashi, M. : Police operation of polygraph detection and assessment from a judicial standpoint in Japan. **Interpol** 33 (1978) 315, s. 30-35.
- Vodinelić, V. /Aleksić, Ž. : **Kriminalistika**. Zagreb, 1990, 659 s.
- Weiner, I. B. /Hess, A. K.: **Handbook of forensic psychology**. New York, 1987, 697 s.
- Widacki, J. /Horvath, F. : Eksperimentalno istraživanje relativne valjanosti i korisnosti poligrafske tehnike i druge tri opće metode kriminalističke identifikacije. **Izbor** 25 (1985) 1, s. 80-85.
- Zakon o kazenskem postopku**: z uvodnimi pojasnili Štefana Horvata in stvarnim kazalom. Ljubljana, 1994, 288 s.
- Zupančič, B. : **Kazensko procesno pravo**. Odločbe in razprave. Ljubljana, 1988, 330 s.

A view on theoretical considerations and practical experiences related to the use of the polygraph in the clarification of criminal offences

Hajrija Čolić Sijerčić, L. L. M. , Lecturer at the Faculty of Law in Sarajevo, temporarily hosting at the Institute of Criminology at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 61000 Ljubljana, Slovenia

The article presents complexity of problems connected with the polygraph testing of offenders and the use of findings on a crime and its perpetrator, obtained by this method. In considering these problems, the author derives from the recent, above all German and American theoretical debates, as well as from the appropriate court decisions which have in recent years drawn the attention of professionals. Such an approach seems necessary, since the polygraph has evoked so many

arguments for and against its use. In this connection, it is important to point out that regardless of the relatively widespread and constant use of polygraph testing in the elucidation of crimes, we witness today more controversial than unanimous opinions in relation to use of polygraphs.

Key words: polygraph, police, criminal procedure, theory, court practice, interrogation

UDC 343.985.3:343.144